

УДК 347.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132886>

Ю. А. Турлова, канд. юрид. наук, головний науковий співробітник
Відділ науково-методичного забезпечення прокурорської
діяльності поза сферою кримінальної юстиції
Науково-дослідний інститут Національної академії прокуратури України
вул. Мельникова, 81-Б, Київ, 04050, Україна

ДОТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В статті проаналізовано сутність принципу змагальності у цивільному судочинстві в умовах законодавчих змін, його дотримання прокурором при здійсненні ним захисту інтересів держави у суді на прикладі цивільного судочинства.

Ключові слова: принцип, змагальність, прокурор, цивільне судочинство, захист.

Постановка проблеми. Принцип змагальності – один із основоположних принципів цивільного судочинства, який встановлює для усіх учасників справи, у тому числі прокурора, рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом, свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Змагальність як принцип судочинства має визначальне значення для закріплення процесуального статусу учасників процесу, а також для руху самої процесуальної діяльності і збирання процесуального матеріалу, він пов'язаний з процесом доказування.

Отже, прокурору у своїй діяльності дуже важливо розуміти сутність цього принципу та дотримуватись його. Тому сьогодні існує необхідність подальшого дослідження сутності принципу змагальності та його впливу на діяльність прокурора при здійсненні ним захисту інтересів держави у суді на прикладі цивільного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип змагальності у цивільному судочинстві був предметом наукових досліджень таких вчених, як А. П. Андрушко, Г. М. Ахмач, В. В. Бонтлаб, С. В. Васильєв, С. О. Волосенко, О. Ф. Воронов, О. О. Грабовська, В. В. Комаров, С. О. Короєд, Т. М. Лежнева, С. В. Лунін, В. Ю. Мамницький, Р. В. Міліціанов, О. В. Немировська, В. Е. Теліпка, В. І. Тертишніков, Г. П. Тимченко, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний, М. Й. Штефан та інших відомих вчених.

Водночас, враховуючи важливість праць зазначених авторів, на наш погляд, дослідження сучасного розуміння принципу змагальності в цивільному судочинстві та його дотримання прокурором у цьому виді судочинства, з урахуванням судової практики, практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та останніх законодавчих змін, є актуальним і потребує більш ґрунтовного вивчення, що і є **метою даної статті**.

Виклад основного матеріалу. Статтею 129 Конституції України однією із основних засад судочинства визначено змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [1].

Необхідно погодитись із тим, що, як вказують автори Науково-практичного коментаря до Конституції України, «зміст принципу змагальності закріплюється у процесуальному законодавстві, але суттєвим для забезпеченості змагальності є визначення змагального типу судочинства, який характеризується перш за все змагальністю сторін. Тому за своїм змістом конституційне положення, яке сформульоване загальним чином, по суті фіксує змагальний тип судочинства як базову засаду, яка має бути конкретизована у галузевому процесуальному законодавстві» [2, с. 905].

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), викладено його у

новій редакції, яка набрала чинності з 15.12.2017 [3]. Відповідно до зазначених змін, у статті 2 ЦПК України чітко визначено перелік основних засад (принципів) цивільного судочинства, у якому міститься принцип змагальності сторін [4]. У попередній редакції кодексу такий перелік принципів був відсутній.

На сьогодні, у новій редакції ЦПК України, сутність цього принципу розкрито у ст. 12 ЦПК України, де передбачається, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін [4]. З огляду на це учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом.

Обґрунтовуючи свою процесуальну позицію, відповідно до ч. 3 ст. 12 ЦПК України, кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. Ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій несе кожна сторона.

Приймаючи участь у змаганні сторін, суд, тим не менш має зберігати об'єктивність і неупередженість. При цьому суд: 1) керує ходом судового процесу; 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; 3) роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених ЦПК України; 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків.

Також необхідно зазначити, що відповідно до ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» порушення суддею принципу змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості є підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності [5].

На думку Г. П. Тимченка, «змагальне судочинство – це система розгляду спорів, у котрій конфліктуючі сторони, сперечаючись і змагаючись між собою, висловлюють погляди на всі виникаючі правові питання обов'язковому суб'єкту процесуальних правовідносин – суду, котрий виносить рішення про обґрунтованість претензій тої чи іншої сторони» [6, с. 119].

Як зазначає Р. В. Міліціанов, «з того моменту, коли поведінка особи починає підкорятися нормативно закріпленій процедурі звернення до суду, починається процесуальне змагання. Зацікавлена особа, звертаючись до суду з вимогами про захист суб'єктивного права або ж охоронюваного законом інтересу, завжди відображає у своїй заяві елементи спору: суб'єктний склад, предмет, підстава спору та докази, що його підтверджують» [7, с. 87].

Суб'єктами змагання є учасники справи, у тому числі прокурор. Всі вони мають рівні можливості для користування і розпорядження процесуальними засобами, необхідними для формування, пред'явлення й обґрунтування власних правових позицій, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Наділення сторін рівними процесуальними правами і можливостями дозволяє їм змагатися перед судом.

Для змагального типу процесу характерною є така побудова судочинства, при якій, як мінімум, по-перше, необхідне розмежування процесуальних функцій, «тобто функцій сторін та суду; по-друге, наявними є дві протилежні процесуально рівні сторони; по-третє, функціонування незалежного від сторін суду, який здійснює функцію правосуддя та розгляду справи» [8, с. 188].

Традиційно ознаками змагального провадження вважають «наявність сторін з протилежними матеріально-правовими інтересами, наділення їх рівними процесуальними правами і наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу, завданням котрого є вирішення спору» [9, с. 106].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що перелічені ознаки є системостворюючими факторами конструювання змагальної моделі цивільного судочинства.

Автори підручника з цивільного процесу принагідно зазначають що «чистої» моделі змагальності не існує в національних законодавствах і змагальність сторін завжди пов'язана також із межами активності суду у доказовій діяльності, тому проблема змагальності – це проблема співвідношення приватноправового і публічно-правового. Оптимальна модель змагальності має унеможливити переваги однієї сторони над іншою у зв'язку з наявними можливостями сторін вести змагальний процес. І тому в основі змагального судочинства має бути така модель, яка забезпечує «рівносильність» сторін, що неможливо без відповідного втручання суду, а точніше кажучи – судового керівництва» [8, с. 194].

Як бачимо принцип змагальності сторін не був би реалізований повністю без присутності «арбітра», який приймає остаточне рішення на користь інтересів однієї із сторін. При цьому важливим є встановлення оптимального співвідношення активності сторін та активності суду.

Принцип змагальності необхідно розглядати як з точки зору права сторони відстоювати свою правову позицію у цивільному судочинстві, так і з точки зору обов'язку довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених чинним законодавством. І це є дуже важливим положенням, оскільки в окремих випадках змагальність асоціюється тільки з можливістю особи відстоювати свої порушені права та інтереси, а не з обов'язком активно доводити ті або інші обставини.

Принцип змагальності у цивільному судочинстві обумовлює «наявність відповідних сторін та певний обсяг їх прав та обов'язків» (ст. ст. 43, 49 ЦПК України), що відповідає принципу стримань та противаг в цілому. Зазначена система, якщо розглядати її з точки зору принципу змагальності, спрямована як на забезпечення можливості вільно реалізувати його як власне учаснику, так і його опоненту.

Наведені у ст. ст. 43, 49 ЦПК України права покликані забезпечити учасникам справи, у тому числі прокурору, можливість вибудовувати свою процесуальну позицію, обґрунтовувати її, доводити законність своїх вимог та контраргументувати вимоги опонента, а у випадку незгоди з рішенням суду та за наявності відповідних підстав, оскаржувати його. Без надання учасникам справи, у тому числі прокурору, користуватись наведеними вище правами неможливо забезпечити змагальність процесу.

При цьому, і тут необхідно погодитись із А. Ф. Вороновим, «в сфері змагальності, права і обов'язки сторін мають бути максимально зрівняні. Принцип рівності сторін як елемент справедливого судового розгляду припускає, що кожній із сторін буде надана розумна можливість представити свою позицію в спорі в таких умовах, в котрих жодна із сторін не матиме явної переваги» [10, с. 481-482].

З іншого боку, користуючись своїми правами, учасник справи, у тому числі прокурор, в процесі процесуального змагання повинен утримуватись від певних дій, які б перешкождали реалізації прав на змагальність процесу іншої сторони. Ця обставина обумовлює необхідність встановлення окремих обов'язків (ст. ст. 43, 49 ЦПК України).

Процесуальною категорією, яка органічно витікає з процесуальних прав та обов'язків сторін є категорія, яка в науці отримала назву «тягар доказування». О. В. Баулін, визначив його як «комплексне процесуальне явище, котре є сполученням прав учасника процесу і необхідності обґрунтувати підстави своїх вимог і заперечень, що обумовлено його матеріально-правовою заінтересованістю в результаті справи. Складовими цього явища також є обов'язки щодо доказування фактів і комплекс процесуальних обов'язків суду стосовно встановлення юридично значущих обставин» [9, с. 104].

Аналіз прав та обов'язків учасників цивільного судочинства, у тому числі прокурора, свідчить про те, що значна увага приділяється саме добросовісній процесуальній поведінці сторін, оскільки будь-які порушення встановлених стандартів суттєво обмежують права іншої сторони. До недобросовісної поведінки сторін законодавець відносить, наприклад, введення суду в оману щодо фактичних обставин справи, за що винні особи несуть відповідальність, встановлену законом.

Досить розповсюдженим способом перешкоджання іншій стороні реалізувати свої процесуальні права і, врешті-решт, отримати позитивне рішення суду, є така категорія як зловживання процесуальними правами.

Зловживання процесуальними правами, по-суті, є іншим видом недобросовісної процесуальної поведінки, який останнім часом отримав досить широке розповсюдження в тих або інших видах судочинства, а отже, цілком логічним є те, що на законодавчому рівні, на сьогодні, у новій редакції ЦПК України, «неприпустимість зловживання процесуальними правами визначено одним із основних засад (принципів) цивільного судочинства, а суть цього принципу розкрито у ст. 44 цього Кодексу» [4].

Як зазначає Т. М. Ямненко, «зловживання правом у процесі здійснення прав, зокрема у фінансових правовідносинах, є однією з найважливіших проблем сучасної юридичної науки та правозастосовної діяльності. Актуальність цього питання пов'язується із розширенням сфери публічних і приватних відносин як матеріального, так і процесуального характеру, де все частіше трапляються випадки соціально-шкідливого зловживання правом, владою, довірою тощо. З огляду на це зловживання правом є предметом різногалузевих досліджень» [11, с. 81].

Так, у ч. 2 ст. 44 ЦПК України визначено дії, які можуть визнаватися судом, залежно від конкретних обставин, зловживанням процесуальними правами. Новелою також є і положення чинного законодавства про особливі права суду у випадку виявлення фактів зловживання однією із сторін, у тому числі прокурором, своїми процесуальними правами. По-перше, суд, відповідно до ч. 3 ст. 44 ЦПК України, з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами. І, по-друге, згідно із ч. 4 ст. 44 ЦПК України, суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ЦПК України [4].

Відповідно до ст. 10 ЦПК України та ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» визначає, що при розгляді справ суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права [12].

Принципу змагальності приділено достатньо уваги в практиці ЄСПЛ, з огляду на що доцільно навести окремі рішення задля поглиблення розуміння принципу змагальності судового процесу.

У загальному вигляді принцип змагальності у розумінні ЄСПЛ є дещо вужчим за змістом, ніж було проаналізовано вище, та передбачає, що кожна сторона має бути поінформована про докази та аргументи іншої сторони. Це в принципі означає право на ознайомлення з матеріалами справи, яке може включати право робити фотокопії для ретельного ознайомлення з матеріалами і доказами. У справі «Шулер-Цґрагген проти Швейцарії» (Schuler-Zraggen v. Switzerland), заява № 14518/89, рішення від 28 травня 1993 року, заявниця оскаржила у суді рішення про зменшення їй пенсії. Під час провадження вона попросила, щоб їй дали матеріали справи для виготовлення копій. Їй відмовили, запропонувавши знайомитися з матеріалами справи в приміщенні суду. Проте на стадії апеляційного провадження у Федеральному суді з питань страхування заявниця дозволила скопіювати всі матеріали справи. ЄСПЛ зазначив, що позбавлення можливості зробити копії дорівнювало порушенню статті 6, проте ЄСПЛ вказав, що це процедурне порушення права заявниці було виправлене, коли їй надали можливість зробити копії матеріалів справи на подальшому етапі провадження [13, с. 33].

Як бачимо, концепція змагальності в розумінні ЄСПЛ та концепція змагальності, яка склалась у вітчизняній науці, дещо різняться за змістом, що, в принципі, не є шкідливою тенденцією, оскільки стандарти Конвенції органічно поєднуються із вітчизняними, які

розкривають змагальність через керований процесуальний конфлікт. Так, на думку Г. П. Тимченка, «змагальність – це один із способів вирішення правових конфліктів, який визначає внутрішню структуру і зміст цивільного процесу. Термін «змагальність» точніше всього віддзеркалює одну із істотних рис процесу, а саме те, що в змагальному судочинстві вирішення справи відбувається лише внаслідок процесуальної боротьби двох суб'єктів, які протистоять один одному» [14, с. 111].

Так, в окремих рішеннях ЄСПЛ принцип змагальності розкривається чи деталізується з огляду на ситуативну необхідність підкреслити ті або інші обставини. Варто зауважити, що значної уваги ЄСПЛ звертає саме на роль національних судів в змагальному процесі та наданні можливості сторонам змагатися в умовах рівноправності та справедливості.

При цьому, у п. 36 рішення ЄСПЛ від 1 липня 2003 року у справі «Суомінен проти Фінляндії» (*Suominen v. Finland*), заява № 37801/97, зазначено, що національний суд має певну свободу розсуду при виборі аргументів в конкретній справі і прийнятті доказів, які подаються сторонами, судовий орган зобов'язаний обґрунтувати свої дії, навівши мотиви своїх рішень [15, с. 8]. Тобто навіть у випадку винесення рішення судом, принцип змагальності набуває свого продовження у вигляді наданої законом можливості обґрунтовано оскаржити таке рішення.

Призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті, та надати стороні можливість його оскарження у разі незгоди з аргументами суду. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль за здійсненням правосуддя (див. рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (*Hirvisaari v. Finland*), заява № 49684/99 від 27 вересня 2001 року, п. 30) [13, с. 60-61]. А тому при оскарженні рішення суду слід звертати увагу на те, що залишення без уваги ключових доводів сторони є прямим порушенням процесу.

Також однією із форм реалізації принципу змагальності є право особи на апеляційне оскарження судового рішення відповідно до ст. 352 ЦПК України.

Наступним кроком реалізації принципу змагальності є касаційне провадження, яке починається з касаційного оскарження, підставами якого закон визначає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (ст. 389 ЦПК України).

На підставі проведеного аналізу необхідно підкреслити, що, як вказує Р. В. Міліціанов, «змагальність являє собою первинну, базову засаду судочинства, котра підпорядковується загальноправовим основам побудови правової держави та скеровує діяльність інших принципів судового розгляду в напрямі утвердження змагальних елементів судочинства: розмежування повноважень сторін та суду, утвердження їх процесуальної активності по збиранню доказів, забезпечення рівності сторін, свободи в наданні доказів, максимальне наближення до істини за рахунок дій учасників процесу та суду» [7, с. 88].

З огляду на викладене, прокурору важливо у своїй діяльності розуміти сутність даного принципу та обов'язково його дотримуватись.

Разом з тим, на сьогодні, є непоодинокі випадки, коли суди, відмовляють у задоволенні заяв (скарг, клопотань) прокурора у цивільному судочинстві, у зв'язку з тим, що прокурором не дотримано принципу змагальності сторін.

Зокрема, Апеляційний суд Одеської області у справі за позовом прокурора про витребування майна (земельної ділянки) з чужого незаконного володіння 24 січня 2018 року за результатами розгляду апеляційної скарги прокурора на рішення міськрайонного суду, яким відмовлено йому у позові, керуючись, у тому числі принципом змагальності, залишив цю скаргу без задоволення. При цьому суд апеляційної інстанції зазначив, що «відповідно, зокрема, до принципу змагальності, прокуратура була зобов'язана довести в судовому засіданні ті обставини, на які посилалася як на підставу своїх вимог, а саме щодо власника спірного майна – земельної ділянки, а також, що відповідач володіє вказаним майном без правової підстави, проте, не надано жодного належного та допустимого доказу на підтвердження своїх доводів» [16].

У справі за позовом прокурора про визнання недійсними розпоряджень та витребування земельних ділянок Апеляційний суд Київської області, «керуючись принципом змагальності, залишив без задоволення апеляційну скаргу прокурора та без змін рішення суду першої інстанції про відмову йому у позові, у зв'язку з пропуском строку позовної давності та недоведеністю прокурором поважності причин його пропуску» [17].

У справах про витребування земельних ділянок, Обухівський та Вишгородський районні суди Київської області, виходячи з принципу змагальності, відмовили прокурору у позовах, у зв'язку з недоведеністю ним позовних вимог та ненаданням достатніх доказів на їх підтвердження (рішення Обухівського районного суду Київської області від 22.12.2017 у справі № 372/390/17; від 15.02.2018 у справі №372/378/17 тощо), а також у зв'язку з пропуском прокурором строку позовної давності та недоведеністю ним поважності причин його пропуску (рішення Вишгородського районного суду Київської області від 02.04.2018 у справі № 363/1597/17) [18; 19; 20].

Беручи до уваги викладене вище, вбачаємо за доцільне приєднатися до висновку Г. П. Тимченка, який зазначив, що «основу принципу змагальності складають такі елементи: 1) особи, які беруть участь у справі, мають право знати про аргументи один одного до початку судового розгляду; 2) кожному учаснику справи гарантується право подавати докази суду; 3) сторонам забезпечується право заявляти клопотання, висловлювати свої доводи і міркування, давати пояснення з усіх питань, які виникають в ході розгляду справи, змагатися перед судом відносно суті своєї справи; 4) кожна особа, яка бере участь у справі, повинна доказувати обставини, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень; 5) суд не збирає докази та не приймає до своєї уваги ті факти, котрі не були заявлені сторонами; 6) суд не може брати участі в процесуальному змаганні сторін та інших осіб, які є учасниками справи; 7) суд приймає рішення на підставі того, що було досліджено в судовому процесі та доведено сторонами» [6, с. 87-88].

Додатково підкреслимо, що до елементів, які утворюють основу принципу змагальності також необхідно віднести: 8) процесуальну можливість оскаржити рішення суду в порядку апеляційного та касаційного провадження; 9) можливість суду контролювати хід процесу та утримувати сторони від дій, які можуть розцінюватись як порушення процесуальних прав іншої сторони.

Висновки. Суб'єктами змагання є учасники справи, у тому числі прокурор. Прокурор у своєї діяльності має дотримуватись даного принципу. Принцип змагальності сторін в цивільному судочинстві наділяє прокурора рівними права та обов'язками в суді відповідно до його процесуального статусу, що дозволяє йому змагатися перед судом та є необхідним для формування, пред'явлення й обґрунтування правових позицій, з метою захисту інтересів держави. У кожному конкретному випадку прокурор повинен довести обставини, які мають значення для справи і на які він посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, належним чином обґрунтовувати перед судом перевагу своїх доводів, при цьому добросовісно користуватися своїми процесуальними правами, не допускати зловживання ними.

Список літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 02.06.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR/page> (дата звернення: 12.02.2018).
2. Конституція України. Науково-практичний коментар [Текст] / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Дата оновлення: 15.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 12.02.2018).
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 07.12.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.02.2018).
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 03.10.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 12.02.2018).

6. Тимченко Г. П. Принципи цивільного та адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії і практики [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2012. 412 с.
7. Міліціанов Р. В. Змагальність сторін як основна конституційна засада судочинства [Текст]. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Ужгород, 2015. Вип. 30, т.1. С. 85-88.
8. Курс цивільного процесу [Текст]: підручник / В. В. Комаров та ін.; Нац. ун-т «Юридическая академия України імені Ярослава Мудрого»; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
9. Баулін О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел [Текст]. Москва: ОАО Издательский дом «Городец», 2004. 272 с.
10. Воронов А. Ф. Принципы гражданского процесса: настоящее, прошлое, будущее [Текст]. Москва: ОАО Издательский дом «Городец», 2009. 494 с.
11. Ямненко Т. М. Огляд джерельної бази дослідження питань, пов'язаних зі зловживанням правом [Текст]. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Ужгород, 2015. Вип. 32, т. 3. С. 80-83.
12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. Дата оновлення: 16.10.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 20.02.2018).
13. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського Суду з прав людини при здійсненні правосуддя [Текст]: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
14. Тимченко Г. П. Зміст змагальності у сучасному цивільному процесі [Текст]. Право України. 2005. № 5. С. 111-114.
15. Европейский Суд по правам человека. Дело «Суоминен (Suominen) проти Финляндии» (Жалоба № 37801/97). Постановление, Страсбург. 1 июля 2003 г. 12 с. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2ac22580f8003e2afa/\\$FILE/%D0%A1%D1%83%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%B4%D1%96%D1%97.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2ac22580f8003e2afa/$FILE/%D0%A1%D1%83%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%B4%D1%96%D1%97.pdf).
16. Постанова Апеляційного суду Одеської області від 24 січня 2018 р., судова справа № 22-ц/785/1078/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71870985#> (дата звернення: 26.03.2018).
17. Постанова Апеляційного суду Київської області від 19 березня 2018 р., судова справа № 369/473/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72981944#> (дата звернення: 12.04.2018).
18. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 22 грудня 2017 р., судова справа № 372/390/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71446885#> (дата звернення: 27.03.2018).
19. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 15 лютого 2018 р., судова справа № 372/378/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72363483#> (дата звернення: 28.03.2018).
20. Рішення Вишгородського районного суду Київської області від 2 квітня 2018 р., судова справа № 363/1597/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73713744#> (дата звернення: 14.05.2018).

Стаття надійшла 24.05.2018 р.

Ю. А. Турлова, канд. юрид. наук, головний научний сотрудник
 Отдел научно-методического обеспечения прокурорской
 деятельности вне сферы уголовной юстиции
 Научно-исследовательский институт
 Национальной академии прокуратуры Украины
 ул. Мельникова, 81-Б, Киев, 04050, Украина

СОБЛЮДЕНИЕ ПРОКУРОРОМ ПРИНЦИПА СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ НА ПРИМЕРЕ ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Резюме

В статье проанализированы сущность принципа состязательности в гражданском судопроизводстве в условиях законодательных изменений, его соблюдение прокурором при осуществлении им защиты интересов государства в суде.

Ключевые слова: принцип, состязательность, прокурор, гражданское судопроизводство, защита.

Yu. A. Turlova, Candidate of Juridical Sciences, Chief Researcher
Department of Scientific and Methodological Support of the Prosecutor's Office
Activities Outside the Sphere of Criminal Justice Research Institute
National Academy of Public Prosecutor of Ukraine
Melnikova Street, 81-B, Kiev, 04050, Ukraine

**COMPLIANCE BY THE PROSECUTOR OF THE PRINCIPLE
OF COMPETITION ON AN EXAMPLE OF CIVIL LEGAL
PROCEEDINGS**

Summary

The article analyzes the essence of the principle of competitiveness in civil proceedings in the context of legislative changes, its compliance with the prosecutor in the exercise of his protection of the interests of the state in court.

Key words: principle, competitiveness, prosecutor, civil legal proceedings, defense.